รายงานสถานภาพและแนวทางการส่งเสริมการสร้างความสามารถของคณะกรรมการความปลอดภัยทางชีวภาพระดับสถาบัน (Institutional Biosafety Committee – IBC) ภูมิภาคใต้

จัดทำโดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัครวิทย์ กาญจนโอภาษ
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

17 พฤศจิกายน พ.ศ.2551

บทสรุป

การสำรวจข้อมูลด้านสถานภาพและแนวทางการส่งเสริมการทำงานของคณะกรรมการความปลอดภัยทางชีวภาพภาคใต้ ชี้ให้เห็นว่ายังมีความแตกต่างในด้านศักยภาพ ความพร้อมและแนวปฏิบัติในการทำงานของคณะกรรมการฯ ในแต่ละสถาบัน และยังมีสถาบันการศึกษาในพื้นที่ที่ยังไม่ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการฯขึ้น ส่วนในเรื่องของความพร้อมด้านโครงสร้างพื้นฐานนั้นก็ยังมีอยู่อย่างจำกัดทั้งในส่วนของห้องปฏิบัติการ เครื่องมือและอุปกรณ์ แต่ที่สำคัญคือความตระหนักและความรู้ความเข้าใจของผู้ที่เกี่ยวข้องกับความปลอดภัยทางชีวภาพในภาคใต้นั้นยังมีอยู่น้อยมากซึ่งอาจเป็นปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญต่อการทำงานของคณะกรรมการฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์ประกอบและโครงสร้างของคณะกรรมการฯ ที่ยังไม่ได้มีการเชื่อมโยงอย่างเป็นทางการกับผู้บริหารสถาบัน ทำให้การขับเคลื่อน และการทำงานของคณะกรรมการฯเกิดขึ้นได้ไม่เต็มที่

แนวทางในการพัฒนาส่งเสริมการทำงานของคณะกรรมการฯ สามารถทำได้โดยการจัดการฝึกอบรม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในรูปของเครือข่าย และมีการร่วมกันกำหนดแนวปฏิบัติมาตรฐานและคู่มือการทำงานร่วมกันโดยภาพรวม

เนื้อหา

จากการวิเคราะห์สถานภาพและการประชุมหารือแนวทางการส่งเสริมการสร้างความสามารถของคณะกรรมการความปลอดภัยทางชีวภาพระดับสถาบัน (IBC) ในภาคใต้โดยการสำรวจด้วยการส่งแบบสอบถามไปยังคณะกรรมการฯของแต่ละสถาบันได้แก่ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ มหาวิทยาลัยทักษิณ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย และการให้ความคิดเห็นในที่ประชุมพบว่า สถานภาพปัจจุบันของคณะกรรมการฯในแต่ละสถาบันนั้นมีความแตกต่างกันไปตามปริบทของสถาบันการศึกษาแต่ละแห่ง เช่น สาขาวิชาที่เปิดสอน ความพร้อมของบุคลากร และโครงสร้างพื้นฐาน (ห้องปฏิบัติการ เรือนทดลอง และอุปกรณ์เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ เป็นต้น) อย่างไรก็ตามในภาพรวมระดับภูมิภาคนั้นสามารถที่จะสรุป จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภาวะคุกคามของคณะกรรมการฯในระดับสถาบันได้ดังนี้

ตาราง SWOT

จุดแข็ง (สิ่งที่ทำได้ดีอยู่แล้ว)	จุดอ่อน (สิ่งที่ต้องการพัฒนาเพิ่มเติม)
-บางสถาบันได้เริ่มกระบวนการคัดกรองข้อเสนอโครงการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความปลอดภัยทางชีวภาพแล้ว	-คู่มือปฏิบัติงาน แนวปฏิบัติ (อาจจะพัฒนาเพิ่มเติมจากคู่มือ แนวทางที่หน่วยงานระดับชาติทำไว้แล้ว เช่น BIOTEC กรมวิชาการเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) โดยอาจแยกเป็นคู่มือสำหรับนักวิจัยหลัก (PI) นักวิจัย ผู้ช่วยวิจัย หรือนักศึกษาที่ปฏิบัติงานในโครงการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความปลอดภัยทางชีวภาพ -สถาบันการศึกษาบางแห่งยังไม่มีการจัดตั้งคณะกรรมการฯ หรือคณะกรรมการฯในสถาบันที่จัดตั้งแล้วางแห่งอาจยังไม่มีความพร้อมมากนัก ดังนั้นจึงควรจัดให้มีระบบการเป็นที่ปรึกษา

	หรือพี่เลี้ยง (mentoring system) ขึ้นเพื่อช่วยในการทำงานของคณะกรรมการให้เป็นไปในแนวทางและมาตรฐานเดียวกัน -ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับความปลอดภัยทางชีวภาพของบุคคลทั่วไปยังไมมีอยู่น้อยมาก ทำให้เป็นอุปสรรคหรือมีการต่อต้านที่ปราศจากเหตุผลที่สมควรเกี่ยวกับการดำเนินการด้านการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ LMOs ดังนั้นจึงควรที่จะจัดให้มีการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ เทคโนโลยีชีวภาพ LMOs และความปลอดภัยทางชีวภาพขึ้น โดยในระยะแรกอาจทำคู่ขนานกันไปในกลุ่มของนักวิจัย อาจารย์ในมหาวิทยาลัย นักศึกษา และครูวิทยาศาสตร์ในโรงเรียนมัธยมซึ่งสามารถทำหน้าที่เป็นผู้ถ่ายทอดความรู้แก่ชุมชนต่อไป -บางสถาบันยังไม่มีแนวทาง ระเบียบข้อบังคับในการคัดกรองข้อเสนอโครงการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความปลอดภัยทางชีวภาพ โดยคณะกรรมการฯระดับสถาบัน -คณะกรรมการฯระดับสถาบันของบางสถาบันมีเฉพาะนักวิชาการเท่านั้น ขาดตัวแทนจากทีมบริหารของสถาบัน ทำให้ขาดการเชื่อมโยงในระดับนโยบาย และการกำหนดบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของคณะกรรมการฯในระดับสถาบัน -ยังมีสถาบันการศึกษาในพื้นที่ที่ยังไม่ได้จัดตั้งคณะกรรมการฯระดับสถาบัน ได้แก่ มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช ซึ่งสถาบันการศึกษาเหล่านี้บางแห่งมีความพร้อม

	ด้านเครื่องมือ อุปกรณ์อยู่บ้างแล้ว และโครงการวิจัยที่ดำเนินการอยู่ยังอยู่ในระดับพื้นฐาน และบุคคลากรส่วนหนึ่งยังต้องมีการพัฒนาต่อ -การจัดการเรียนการสอนในรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับความปลอดภัยทางชีวภาพในบางสถาบันมีแล้ว เช่น มทร.ศรีวิชัย (2 รายวิชา) มรภ.นครศรีธรรมราช (มีรายวิชาแล้วแต่ยังไม่ได้เปิดสอน) ส่วนในสถาบันการศึกษาอื่นๆนั้นการสอนในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับความปลอดภัยทางชีวภาพจะแทรกอยู่ในรายวิชาต่างๆโดยมีจำนวนชั่วโมงตั้งแต่ 2 ชั่วโมงขึ้นไป
โอกาส	ภาวะคุกคาม
-การสนับสนุนในระดับนโยบายจากผู้บริหารมหาวิทยาลัย -บางสถาบันมีหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลด้านการวิจัย เข้ามารองรับการทำงานของคณะกรรมการฯในระดับสถาบันในเรื่องของการพิจารณาข้อเสนอโครงการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความปลอดภัยทางชีวภาพ -การประกาศใช้ พรบ.ความปลอดภัยทางชีวภาพ และการบังคับใช้ที่มีบทลงโทษ ซึ่งจะทำให้เกิดการตื่นตัวของผู้ที่เกี่ยวข้อง และการสนับสนุนบทบาท หน้าที่ของคณะกรรมการฯระดับสถาบัน -ทุกสถาบันมีความประสงค์ที่จะร่วมมือกันในการทำงานในระดับคณะกรรมการฯระดับสถาบัน เพื่อวางแผนงาน กำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ วิธีการทำงาน และการแก้ปัญหา รวมทั้งการขับเคลื่อนนโยบาย กิจกรรมต่างๆร่วมกัน	-คณะกรรมการฯบางสถาบันได้ให้ข้อคิดเห็นว่าการทำงานที่เกี่ยวข้องกับความปลอดภัยทางชีวภาพนั้นเกี่ยวข้องกับหลายภาคส่วนทำให้มีความยากลำบากในการประสานงานและการบริหารจัดการ หรือนัดประชุม -การต่อต้าน คัดค้านจาก NGOs และสาธารณชน -มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล เสนอแนะว่าควรมีการพัฒนา ฝึกอบรม และให้ความรู้แก่นักวิจัยในเรื่องเกี่ยวกับความปลอดภัยทางชีวภาพ ซึ่งในขณะนี้ยังมีความแตกต่างกันค่อนข้างมากในแต่ละบุคคล -อาจารย์ นักวิจัย และนักศึกษาขาดความตระหนักในเรื่องของความปลอดภัยทางชีวภาพ และอาจทำการวิจัยโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ -การเปลี่ยนแปลงในสถาณการณ์ทางด้านนโยบายด้านความปลอดภัยทางชีวภาพ จากเดิมที่เคยกำหนดไว้เป็นแนวปฏิบัติ มาเป็น

-การสนับสนุนทั้งในระดับนโยบายและงบประมาณจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องระดับชาติและองค์กร -ระดับความรู้และประสบการณ์ของคณะกรรมการฯระดับสถาบันที่อยู่ในระดับต้นถึงระดับกลาง ทำให้เป็นโอกาสที่จะพัฒนาต่อไปได้ -บางสถาบันมีความประสงค์ที่จะขยายขอบเขตการทำงานที่ครอบคลุมมากขึ้นกว่า LMOs เช่น ความปลอดภัยทางชีวภาพที่เกี่ยวข้องกับจุลินทรีย์ที่เป็นสาเหตุของโรค -การเตรียมความพร้อมในส่วนของสถาบันการศึกษาที่ยังไม่มีคณะกรรมการฯระดับสถาบัน ทั้งในส่วนของนโยบาย แนวปฏิบัติ และการจัดตั้งคณะกรรมการฯ และการจัดการเรียนการสอนในรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับความปลอดภัยทางชีวภาพ	ระเบียบข้อบังคับที่กฎหมายรองรับ และบทลงโทษ ซึ่งเมื่อผนวกรวมกับการที่อาจารย์ นักวิจัย และนักศึกษา ตลอดจนผู้บริหารของสถาบันการศึกษาที่ยังไม่มีความตระหนัก หรือความรู้ความเข้าใจในเรื่องความปลอดภัยทางชีวภาพแล้ว ก็ถือได้ว่าเป็นจุดอ่อนที่สำคัญมากประการหนึ่งในการทำงานทั้งในส่วนของคณะกรรมการฯและผู้ที่เกี่ยวข้องในเรื่องนี้ (ผู้บริหารฯอาจมองว่าการกำหนดบทลงโทษเป็นมาตรการที่รุนแรง และอาจไม่สนับสนุนให้มีการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ LMOs เกิดขึ้นเลยในสถาบันหรือหน่วยงาน -ความชัดเจนและความน่าเชื่อถือของคณะกรรมการฯในระดับสถาบัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความรู้ ประสบการณ์ และจริยธรรม (โอกาสที่จะเกิดผลประโยชน์ทับซ้อน) -องค์ประกอบของคณะกรรมการฯในระดับสถาบันซึ่งควรมีทั้งในส่วนของผู้บริหารที่รับผิดชอบ กำกับดูแลด้านนโยบาย และนักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านความปลอดภัยทางชีวภาพ (อาจเป็นไปได้ที่มีผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกหน่วยงานร่วมเป็นคณะกรรมการด้วย แต่ควรมีมาตรการในการป้องกันและดูแลเกี่ยวกับความลับและการปกปิดข้อมูลของโครงการวิจัย) ส่วนการเชิญให้ตัวแทนชุมชนหรือ NGOs เข้ามาร่วมเป็นคณะกรรมการฯนั้นอาจยังไม่ควรทำในขณะนี้ เนื่องจากอาจมีผลเสียมากกว่าผลดี ควรรอให้มีการสื่อสารเกี่ยวกับความรู้ และสร้างความตระหนักในเรื่องของความปลอดภัยทางชีวภาพในระดับหนึ่งก่อน

	-บทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบของคณะกรรมการฯในระดับสถาบัน -ยังไม่มีการกำหนดโครงสร้าง และสายงานภายในองค์กร หน่วยงานที่จะเชื่อมโยงกับคณะกรรมการฯในระดับสถาบัน -ควรมีหน่วยงานที่รับผิดชอบและดูแลโดยตรง รวมทั้งมีบุคคลากรประจำที่มีความรู้ความชำนาญในเรื่องที่เกี่ยวกับความปลอดภัยทางชีวภาพในองค์กร หน่วยงาน -ขาดโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นในการทำวิจัย การเรียนการสอนที่เกี่ยวข้องกับความปลอดภัยทางชีวภาพ (อุปกรณ์ สถานที่ในการทำวิจัย การกำจัดของเสียที่เกิดขึ้นในห้องปฏิบัติการ)

สถานะภาพโดยรวมของห้องปฏิบัติการที่สามารถดำเนินการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความปลอดภัยทางชีวภาพได้นั้นมีอยู่ดังต่อไปนี้

1.ห้องปฏิบัติการทางด้านพืชและจุลินทรีย์ระดับ BL1

มทร.ศรีวิชัย จำนวน 2 ห้องปฏิบัติการ

ม.ทักษิณ จำนวน 2 ห้องปฏิบัติการ

มรภ.นครศรีธรรมราช (ไม่ระบุจำนวน)

ม.สงขลานครินทร์ (จำนวนมากกว่า 20 ห้องปฏิบัติการ)

2.ห้องปฏิบัติการทางด้านพืชและจุลินทรีย์ระดับ BL2

ม.สงขลานครินทร์ (เฉพาะที่คณะแพทยศาสตร์และโรงพยาบาล)

3. ห้องปฏิบัติการทางด้านพืชและจุลินทรีย์ระดับ BL3-4

ไม่มี

4. ห้องปฏิบัติการทางด้านสัตว์ระดับ BL1-N

เรือนปฏิบัติการสัตว์ทดลองภาคใต้ ม.สงขลานครินทร์

มทร.ศรีวิชัย

5. ห้องปฏิบัติการทางด้านสัตว์ระดับ BL2-N BL3-N และ BL4-N

ไม่มี

6. ห้องปฏิบัติการทางด้านจุลินทรีย์(โรงงานผลิตทดลอง) ระดับ BL1

มทร.ศรีวิชัย

ม.สงขลานครินทร์

ภาควิชาเทคโนโลยีชีวภาพอุตสาหกรรม คณะอุตสาหกรรมเกษตร

7. ห้องปฏิบัติการทางด้านจุลินทรีย์(โรงงานผลิตทดลอง) ระดับ BL2-3

ไม่มี

แนวทางในการส่งเสริมความสามารถของคณะกรรมการความปลอดภัยทางชีวภาพระดับสถาบัน

ที่ประชุมได้มีการอภิปรายอย่างกว้างขวางเกี่ยวกับแนวทางในการส่งเสริมความสามารถของคณะกรรมการฯระดับสถาบัน และสามารถสรุปประเด็นต่างๆดังนี้

-การพัฒนาศักยภาพและกำหนดขอบเขตหน้าที่ความรับผิดชอบของคณะกรรมการฯ

ควรมีการกำหนดแนวทางการทำงานของคณะกรรมการที่มีการเชื่อมโยงกับผู้บริหารของสถาบัน หน่วยงาน เพื่อให้เกิดการกำหนดนโยบาย ระเบียบปฏิบัติที่สอดคล้องกันร่วมกันในลักษณะของเครือข่าย ทั้งนี้จะต้องมีการกำหนดหน้าที่รับผิดชอบร่วมกันของบุคคลหน่วยงานทั้งภายในและภายนอก ซึ่งต้องอาศัยการสื่อสารภายในองค์กรที่มีประสิทธิภาพ เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายในระดับต่างๆได้ โดยจะต้องอาศัยความร่วมมือจากหน่วยงานที่ดูแล เช่น สกอ. และเครือข่ายอุดมศึกษาที่มีอยู่แล้ว ในการขับเคลื่อน นอกจากนี้ควรมีเครือข่ายและความร่วมมือระหว่างเครือข่ายของคณะกรรมการฯด้วย โดยอาจกำหนดให้มีเวที ช่องทางในการพบปะ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ในส่วนของการทำงาน ปัญหาอุปสรรค และแนวทางในการทำงานรวมทั้งเอกสารต่างๆที่เกี่ยวข้องในการทำงานด้านความปลอดภัยทางชีวภาพ เพื่อลดความซ้ำซ้อนในการทำงานและเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานของคณะกรรมการฯ ทั้งนี้ควรจัดให้มีการฝึกอบรมทั้งในส่วนของคณะกรรมการฯเอง และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมด โดยอาจแบ่งการอบรมออกเป็น 3 ระดับคือ

-ระดับความรู้พื้นฐานทางด้านความปลอดภัยทางชีวภาพ (สำหรับอาจารย์ นักวิจัย นักศึกษา และบุคคลทั่วไปที่สนใจ)

-ระดับกลาง (สำหรับคณะกรรมการฯ หรือนักวิจัยหลัก)

ระดับสูง (สำหรับผู้ที่จะเป็นผู้ประเมินผล ติดตามโครงการ และ คณะกรรมการฯ)

ทั้งนี้ควรมีการทดสอบความรู้ของผู้เข้ารับการอบรมทั้งก่อนและหลังการฝึกอบรม และควรใช้ระยะเวลาในการอบรมไม่เกิน 3 วัน/ครั้ง จัดให้มีการอบรมอย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง

-การกำหนดนโยบายระดับสถาบัน

ในส่วนนี้ที่ประชุมมีมติเห็นชอบว่าควรมีการนำเรื่องความปลอดภัยทางชีวภาพ และบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบของคณะกรรมการฯ แจ้งต่อผู้บริหารสถาบัน โดยอาจแจ้งทั้งในระดับที่ประชุม ทปอ. สภาคณบดีคณะวิทยาศาตร์ เกษตรศาสตร์ และการประชุมทีมบริหาร หรือคณบดี เป็นต้น นอกจากนี้ควรมีการจัดกิจกรรมเพื่อกระตุ้นและสร้างความตระหนักเกี่ยวกับความสำคัญของความปลอดภัยทางชีวภาพ โดยอาจกำหนดให้เป็น KPIs ของหน่วยงานขึ้นมาตามความเหมาะสม หรืออาจจัดให้มีการเรียนการสอน การฝึกอบรมทางด้านความปลอดภัยทางชีวภาพสำหรับ คณะกรรมการฯ ผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรง และบุคคลทั่วไป และจัดทำคู่มือในการทำงาน และคู่มือสำหรับผู้ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยด้านความปลอดภัยทางชีวภาพ

ข้อเสนอแนะอื่น ๆจากที่ประชุมฯ

เพื่อเป็นการสนับสนุนการทำงานของคณะกรรมการฯและการเตรียมความพร้อมด้านความปลอดภัยทางชีวภาพในภาคใต้ที่ประชุมได้เสนอแนะว่าควรมีการจัดกิจกรรมการจัดการความรู้ในเรื่องของความปลอดภัยทางชีวภาพขึ้น และกำหนดมาตรฐาน แนวทางในการทำงานของคณะกรรมการให้มีมาตรฐานและแนวทางเดียวกัน และควรจัดให้มีการศึกษาดูงาน หรือเยี่ยมชมหน่วยงานที่มีแนวปฏิบัติหรือมาตรฐานการทำงานทางด้านความปลอดภัยทางชีวภาพให้กับคณะกรรมการฯระดับสถาบันเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติงาน รวมทั้งจัดให้มีสื่อการเรียนการสอน หรือการเผยแพร่ความรู้ที่เหมาะสมเกี่ยวกับความปลอดภัยทางชีวภาพร่วมกัน อีกทั้งควรมีการสร้างพันธมิตรในการทำงานด้านความปลอดภัยทางชีวภาพร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเช่น กรมวิชาการเกษตร กรมปศุสัตว์ กรมประมง หรือกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์เป็นต้น